

Hűség és küldetés

Jánosi Zoltán felszólalás a Bódva-völgy – Cserehát mentorprogram Nyitókonferenciáján

Edelény, 2014. június 28.

A világ nagy folyóvölgyei, a Pó, az Orinoco, az Amazonas, a Nílus mindenütt az emberi kultúra feldajkálói és megtartói voltak, és ugyanez érvényes a mi kicsi Bódva-völgyünkre is, amelyet egy innen elszármazott ausztráliai magyar egy néhány évvel ezelőtti rádióbeszélgetésben a világ legszebb tájegységének nevezett. Igazi kultúrtájak: hegygel, lankákkal, síkokkal, barlanggal, az Árpád-korig terjedő hitéleti, néprajzi tradíciókkal, amely miniatűr formában ugyanúgy szenvedte át az elmúlt száz év történelmét, mint egész Magyarország az első világháborútól, Trianontól a rendszerváltás napjáig, majd tovább. Vannak olyan történelmi meglátások is, amelyek szerint még első teljes értékű magyar nyelvű szövegemlékünk, a Halotti Beszéd is Boldván keletkezett. A "bizony por és hamu vagyunk" e korai felismerésével, tudatosításával szemben viszont ott állt és ott áll ma is ez az életet akaró, szívós vidék, és ennek részeként az az akarat, amiért ma itt mindannyian összejöttünk. Nem "halotti", hanem "életes" beszédet mondani a Bódva-völgy és környéke újjászületéséért. Az életről szólni itt, ebben a megújult, alkatában is az életre szavazó, a szó legszebb értelmében "feltámadott" kastélyban, amely az egész Bódva-völgy jövőjének modellje lehet.

Hiszen akik emlékeznek még a jelenlévők közül az '50-es, '60-as, '70-es és későbbi évek edelényi kastélyára, elmondhatnák, milyen romlást láttak itt akkor körös körül. Romokkal, szeméttel, tégladarabokkal borított, elgazosodott udvart, hámló falakat, beszakadt tetőt, elposványosodott vízi árkokat, bedeszkázott vagy betört szemű ablakokat. A kastélyban és az egykori parkban utcabálokat rendeztek. Irodák, napközi otthon működtek a roskatag kastély egy s már csaknem életveszélyes helyiségeiben. Az egész létesítmény azt szimbolizálta, hogy mit képes tenni egy értékherdáló történelmi kor a nemzeti vagyonnal, az épülettel, a tájjal és

az emberrel is. A kastéllyal együtt szép lassan ment tönkre és vált bizonyos időszakokban már-már lakhatatlanná vagy lakatlanná több helyén is a világnak ez a pici csodája, a Bódva völgye is a Csereháttal együtt. De a Bódva völgyéről és e kastélyról fordítsuk el tekintetünket a tágasabb Magyarország irányába, hogy pontosabban lássuk, mi is történt velünk, legalább az elmúlt jó félszázadban a történelemben, és miért is olyan kivételesen fontos ügy az, amiért ma itt mi most összejöttünk. A Bódva-völgy és a Cserehát öntudatának visszaállítása, erejének segítése és kultúrájának fölemelése ügyében.

Mert a kultúra, aminek sugárzó erejét példájával e kastély helyreállítása itt most jelképezi, - a kultúra és a tudás az a fogalom, amely kulcsként utat nyithat a Bódva-völgy jövőjének szebb éveibe, és a jelenleg megalapozásra kerülő mentor program is ezt a küldetést akarja erősíteni. Nézzük meg tehát mélyebben, a teljes, megújulni akaró Magyarország látószögéből is, mivel szemben akar új típusú küldetést ez az összefogás!

S induljunk ki abból, hogy az az erős fogalom, amitől a vidék sorsának jobbra fordulását várjuk, a kultúra nem csak a művészet, a tudomány, sőt nem is csak az úgynevezett "értelmiség" kultúrája. Maga a szó sem az elvont tudás fennkölt magaslatairól ered, hanem a földművelés jóval nyersebb, agyag- és szénaszagú világában gyökeredzik. Eredetileg a föld termőre fordítását jelentette, átvitt értelemben pedig valami, addig az ember számára idegen vagy ellenséges vagy életre nem alkalmas közeg, természeti elem, majd társadalom lakhatóvá, élhetővé tételét, ahonnan nem "menekül el" az élet, hanem hosszabb távon is értelmesen, szépen kibontakozhat. Ebben az értelemben a kultúra (egyes lexikonok is így tárgyalják ezt) már-már a civilizáció fogalmával válik azonossá. Csaknem mindent magába foglal, amit egy-egy nép a történelemben értéként létrehozott. S ha a kultúra e felfogása felől nézzük mindazt, amit a magyarság az utóbbi században, beleértve az utóbbi évtizedek egy részét is, létrehozott, akkor az egyes kétségtelen értékek mellett mégis inkább a sürgős tennivalók mutatkoznak nagyobb számmal meg.

Abban például, hogy az Európa legjobb termőföldjeinek kb. 90%-át adó ország rétjeinek, mezőinek immár tetemes részén – mondjuk a lerombolt cukorgyárainkat ellátó répföldek helyén – a nyugaton egyébként meg nem tűrt – parlagfű terem. Ami viszont minket öl és pusztít. A prűszkölő, allergiás nép fuldoklik a műveletlen, gazdag föld bosszújában. A kultúra elemi jelentésének hiánya betegséggel vág vissza. ("Elvadult tájon gázolok / Ős, buja földön dudva, muhar" Ady Endre: *A magyar Ugaron*) Az is bizarr öröm, hogy a kézi munkára

igényes, tehát a lakosságnak munkát adni képes zöldségek és gyümölcsök helyett sok helyen ipari kukorica, napraforgó, fűzfa nő a tájon. A káposzta- és, a paradicsomföldek vagy a dióligetek helyén. Miközben a szorgalmas andalúzok kősziklára telepített üvegházaiból származó paradicsommal teltek a nagyáruházak polcai. S az emberi erőforrásainkat illetően ott van a valaha európai hírű magyar mezőgazdasági vagy ipari szakmunkásréteg elmúlt évtizedekben történt elvékonyodása is mint a jövőképre vonatkozó világos kulturális mutató. Mintha "a menekülő Élet"-nél is rosszabb jelszó bontakozott volna az elmúlt évtizedekben: s a "Lakatlan földet – műveletlen embert" programok történtek volna meg az itt bemutatandó és kezdődő mentorprogramok helyett az elmúlt ötven-hetven év számos periódusában. S hogy a riadalom nem alaptalan, csupán csak az Árpádok korának néhány ma is fölöttébb pozitívnak minősíthető eredményével vessük össze a jelent! Köztudott hogy Géza, István és utódaik stabilizálták azt a magyar államot, amely a XX. században Európában kivételesen zsugorodott össze, és omladozik azóta is. Az Árpádok többek között azzal lendítették elő az állam létrejöttét, hogy letelepítették a kóborló lakosságot, amely művelhetővé változtatta az addig termelésbe nem vont földeket. Kiirtotta az erdőket, falvakat emelt az irtások közepébe. Minden iskoláskönyvben olvasható, hogy először csak minden tízedik falu épített templomot, majd mind több (köztük Szalonna, Boldva) ékeskedhetett ezzel. S a rendbe szabott, ünnep- és munkanapokra tagolt időben a paraszti munkához kapcsolódó kultúra mellett azonnal megjelent az Európában akkor legkorszerűbb ideológia: a keresztény civilizáció.

A harmadik évezred első évtizedében az ország egyes peremterületein fordított folyamatok zajlottak le, mint az Árpád-korban. Az – Adyval szólva – "*A menekülő Élet*" rejtjeles üzenetét – konkrétan az elszegényedés és a nyomor kényszerét – követve, csak az utóbbi másfél-két évtizedben Borsodból és Szabolcsból több mint 90 ezer ember vándorolt el az ország más tájaira vagy külföldre. (Csupán e két megyében ugyanebben az időszakban több mint 90 általános iskolát zártak be.) Nyomukban félig kiürült falvak, üres házsorok, gatzól fölvetett földek, üres istállók, szeméthegek maradtak. S a szegénység elől menekülni képtelenek, a segélyekből tengődők, a fejleszteni nem tudók riasztó világa – a civilizáció elemi létesítményei: posta, iskola, orvosi rendelő nélkül. Saját pap nélkül, ha áll még a templom. Ratkó József, nagykállói költő jó negyven éve kimondott félelme a "zsilett-szegélyű" északkeleti országhatáron vált először kínosan felismerhetővé. Mintha azt bizonyítanánk be, hogy nekünk még a Trianon utáni Magyarország is túl nagy! Képtelenek vagyunk megművelni, belakni, megállítani benne – ezer évvel az Árpádok sikere után! – az európai kultúra rendjét. Ezért válik egyre nyomasztóbb feladattá Ratkónak, az Isten háta mögötti Nagykállóban papírra vetett több évtizedes sürgetése: "Meg kell laknunk ezt a hazát.

A magunkévá kell laknunk minden talpalatnyi földjét, s művelni azzal is, hogy belehalunk." Hosszú ideig viszont csupán a belehalás mind szaporább üteme, és nem az otthonteremtés boldogsága volt látható. A kihalások és a nagy menekülések után az észak-keleti országperem egyes zárvényaiban lassan már-már az állami működés is képtelenné vált. Megszűnt az erős "rend", nem volt biztosítható a "törvény", az önbíráskodás és a belső erők teremtettek az állam számára egyre elérhetlenebb szigeteket. A történelemben ez az eredménye annak, ha az állam a kultúráját visszavonva (lásd: posta, iskola, orvos, közrend stb.) önként kivonul önmaga birtokáról. Az ország egyes darabkáinak feladása volt ez. És ki beszélhet akkor már kultúráról? Ebben az állapotban nemcsak a paraszti, a munkásemberi tudás hal ki, hanem a korszerű értelemben vett kultúra maga. Az ország beljebb húzódik, mint Trianon előtt, és majd még beljebb és még beljebb, ha a kultúrát és önmaga rendjét az állam nem hódítja vissza. Ha nem állítja meg menekülő lakosságát, s nem öleli fel őket az ott maradt legszegényebbekkel együtt a kultúra megtartó szépségébe.

Tisztelt Konferencia, hogy a történelemben hol gyökerezett ez a fájdalmas folyamat, annak igazolásához hívjuk most segítségül néhány olyan írói életművet, amely a társadalmat átlátó szemekkel, szociografikus erővel itt teljesedett ki Borsodban, illetve magában a Bódva völgyében, esetleg az ország más, hasonlóan szakadt cipőben járó terepein. Ezek a költők, a Szalonnán élő Kalász László (sokak kedves Laci bácsija, akinek versét a szülőföldről akkoriban még a mozdonyvezető is el tudta mondani a lakóhelyéhez érve), a miskolci Serfőző Simon, és a már említett szabolcsi, nagykállói Ratkó József már a hetvenes évek elejétől, a Kádár-kori szociográfia lakkozott valóságrajzát százszorosán meghaladva szóltak a vidéken vergődő magyarság, magyar világ gondjairól.

Munkáikból egy elgyötört világ sötét kontúrjai bontakoztak ki, ami a nyolcvanas évekre bekövetkező társadalmi csőd alapvonásait hordozta már magában. "Bajaink világszínvonalon / vagyunk a halálban is elsők" (*Bottal*) – fogalmazza meg nemzeti helyzet-élményét Ratkó József.

Serfőző Simon verseiben a lakható, az élhető haza képének helyén a hazának, a szülőföldnek mint egyenesen csapdának, veszélyes zónának, gyarmati szintű "tartománynak" a látomása képződik meg. Hogy mivé is kezdett lenni a gyönyörű vidéki Magyarország itt, Borsod tájain is. "A láthatár, / mint a hurok, / szorul rá nyakunkra. / A völgyek csapdák, / lábunkra csapódnak. /.../ félrehúzódnak / e lekezelt, lenézett, / tájainkon széttelepült / félszeg hazával, / amely a körutakon túl / már vidék

csak, / tartomány. / Hátsó udvar,/ ahová a szemetet hajítják. / Ahol elkallódunk/
magunknak, / s elpocsékolódik / annyi rengeteg akarat, / szándék" (*Vidék, tartomány*)

S amikor mi most abból a célból találkoztunk, hogy közösen örüljünk és szabjuk meg jelentőségét ennek a nagyszerű mentorprogramnak, akkor – végül – a legveszedelmesebb, legkiáltóbb veszéllyel is szembesítsük magunkat.

A magyar létperifériák helyzetét komor fényekkel tudatosító jegyek között ugyanis a legelkeserítőbb látványt a kiüresedő vidék, a gyerekszajaktól néma, csupán az öregek sóhajától hangos, kiháló falvak képe adja. A nemzetpusztulás tüneteire válaszoló felrázó erejű kiáltás figyelmeztetően hangzik fel e költők munkáiból. Nemcsak Ratkó ír az elfogyó népről (Ez a falu is megöregszik –/.../ Üres házakat építenek itten. / Kapuik előtt vak csönd üldögél:" – vázolja a kiüresedő lét fájdalmát Ratkó (*Falu*), hanem más kortársaik is. Egyikük (Bella István) verset ajánl az első (a Trianoni határokon belül) kihalt magyar falura tekintve a jövő Gyűrűfüinek (*Honfoglalók*) és Serfőző Simon is számos művében fogalmaz meg a magyarság elfogyása, kihalása köré rakódó kérdéseket, legfájdalmasabban a *Szedelődzködik* című versében:

Félreesőn, szélein e hazának,
vidékek zugaiban,
legaljában halódnak,
csöndesülnek el öregeinkkel
a megüresedő,
jövőből kitagadott falvak.

Elköltöztették holnapjait,
mint az iskolát.
Harangszó is a szomszédból jön,
mint az orvos néha

Szedelődzködik innen a nép

Múltját elcsapja mint a barmot.
Otthagya temetőjét!

A felhőkkel fellobogózott
tájról, ahol az élet
makacsul maradna,
Elszáll az életkedv, mint a madár

Kalász László *A toronyban* című költeményében is az öregek halálával magára maradó, ember nélküli világ riasztó képe áll elénk.: "alig győzik a férfiak:/ nem is bírnak már sírni csak / ásni, ásni a sírokat / halnak-hullnak az öregek / az öregek lassan kimúlnak / meddő jaj veri föl falunkat / s ritkán gyümölcsöz döbbenet".

Tisztelt Programnyitó Konferencia!

Mindaz az erőfeszítés, amit ez a remek mentorprogram kifejez annak a célnak a szolgálatában áll: nehogy az a torz helyzet szülessék meg, hogy a nincstelenektől hemzsegő, öregemberekkel teli Haza-peremeken egy kisiklatott sorsú és tudatú nép álmodja tovább a maga kiteljesíthetetlen reményeit.

Hanem legyen élő és közös, itt kifejezett akarat, hogy a tízmillió fő alá esett nép, amely rövidesen óriási civilizációs és etnikai átalakulás előtt áll, ne csupán álmodja, régi hőseire, nagyjaira, a Hunyadiakra, Bartókra, Szent-györgyire és eredményeikre emlékezve, hogy ő még ma is Közép-Európa nagy kultúrájú, történelmi küldetéssel bíró, kreatív nemzete. Hanem váljék is azzá, és ezért tiszteljék a magyarokat, ahogyan a magyar Miniszterelnök Úr felhívása szólt nemrégiben Európához.

Tisztelt Bódva-völgyiek, cserehátiak, minden adottságunk megvan ahhoz, hogy segítve a jelen idejű állami akaratnak, a magunk erejéből is tegyünk az ellen, hogy mindez így legyen. Hiszen a legszebb érték a tájban, itt is, maga az ember, a szorgalmas, a tehetséges, a jövőjét kereső és azt megalkotni képes ember. A történelmet a hátára emelő, a kisebb hazáját alakító, szépítő ember. Ez a pályázati célkitűzés ezt az alkotó embert keresi, ennek tudatát és öntudatát kívánja erősíteni, ebben az emberben látja a Bódva-völgy és a Cserehát felemelkedésének legelső feltételét, zálogát és hajtóerejét. Hogy ne kallódjon el, ne

küszködjön, hanem érezze saját erejét, s eredményekre jusson. Ne lássa a tehetségét akadályoztatva, hanem az innen elszármazottak segítségével maga az egymásra rakódó és egymást segítő emberi szellem építsen gyönyörű, új civilizációt, képzeletbeli kulturális kastélyt a Bódva-völgye fölött, amely majd idevonz munkát, kereskedelmet, idegenforgalmat, s amely a jövő nemzedéknek is példája lehet: a hajszálcsovesség tápláló ereje nemcsak a virágok gyökerében, szerkezetében él, hanem a Bódva-völgyi, a csereháti ember akaratában és jövőre tekintő cselekvéseiben is, bármerre is tartózkodjon épp e világon.

Tisztelt Konferencia, a ma már többször emlegetett Kalász László, a Perkupán született költő egy óriási lábnyomnak nevezte a Bódva völgyét egy egykori óriás, vagy talán maga az Isten lábnyomának. " A hegyek / egy darab eget / tartanak a válluk felett, / ez itt a hazám, világom / mint egy óriási lábnyom" – írja.

Az emberi lábnyomok - az Isten s a természet lábnyomát követve - nemcsak elvisznek innen, hanem vissza is vezetnek ide. Ma egy ilyen nagy visszatérés kezdő lépésénél állunk, a rajtnál, valamennyien egy hatalmas közös lábnyomban, olyan emberek, fiatalok, innen származott egykori tehetségek nyomait is keresve, példának tekintve, a haza-formálásunkban, mint Izsó Miklós, Martinkó András, Dicházi Bertalan és még sokan mások.

A Bódva, amely a táj ütőere, hol patak, hol pedig megáradt folyó, néhány tucat méterről innen figyel bennünket most is. Példának adja szívós, tápláló szeretetét e tájhoz.

Kedves ünneplő konferencia! Az a ház, ahol édesanyám lakott, itt a kastélyt körülkerítő Bódva-ág túloldalán, több, mint száz éve néz szembe ennek a kastélynak az ablakaival, és soha még ilyen szépnek nem látta. Újnak, tisztának, méltóságosnak, szépnek, és nemcsak a külseje miatt, hanem amiatt is, ami most benne történik. Annak a háznak az utcafronti ablakai, amelyek felfelé, a Bódva völgye és a Cserehát irányába néznek, szintén egy ilyen csodálatos feltámadást szeretnének látni. A sokat gyötört, de mégis rengeteg értéket magában hordozó, eleven élet friss megújulását ebben a kicsi hazában. Amikor József Attila Párizsban járt, hazatérése után még a '30-as évek elején az alábbi sorokat róttá papírra: "Párizs, te nagy vagy, s az én földem is / nagy, táncos városokról álmodik."

Álmodik-e a mi szép kis Bódva-völgyünk, Cserehátunk, és ha igen, miről álmodik manapság? A borsodi földvár, az aggteleki barlang, a szalonnai árpád-kori templom miről álmodik?

Miről, a Bódva tükre fölött, a fákban, a madarakban, a hegyekben, de legfőképp mégis az emberi tekintetekben! Azok a felelős emberek, polgármesterek, hivatalok, civil szervezetek, iskolák, közintézmények, akik ma örökségbe kapták gondoskodásul ezt a földet, nagyon jól ismerik ezeket a tekinteteket, és pontosan olvasnak belőlük. Azt olvassák ki ezekből a feljűk, ránk, az országra néző szemekből, hogy munkahelyeket, erős idegenforgalmat, fellendülő kereskedelmet, tudatosan fejlesztett oktatási intézményeket, az ország határszéléig nyúlóan erős egészségügyi ellátást álmodnak erre a földre, és a szegények és a romák felemelését is. Kultúrát, munkát, oktatást, megújuló civilizációt, hogy ne elmenjenek innen, hanem visszajöjjenek az emberek. Ennek a kastélynak a feltámadása példaszerű, mint a értékű az egész szűkebb hazánk számára, hiszen magában hordja az egész vidék esélyét. Jól tudták ezt az újraépítői, akik nemcsak falakat, termeket, tetőt építettek újjá a Bódva völgyének centrumában, hanem e kicsi föld feltámadásának eszméjét is beleépítették a falakba, a tornyokba, a termekbe. Segítsenek a ma itt támogatásban részesülők, hogy a Bódva-völgy álma valóra váljék, és leszakadó, elárvult térség helyett az új magára találás, a feltámadás csodája, és miniatűr arányaiban is az ország büszkesége lehessen ez a kicsi föld!

Ebben a szellemben kívánok tehát sok sikert a mentorprogramnak, és tisztelettel köszönöm meg, hogy meghallgattak.

(Jánosi Zoltán, József Attila-díjas irodalomtörténész, a Nyíregyházi Főiskola rektora)